

Matematická analýza II (NOFY152) – DŮ 6

ODR se separovanými proměnnými, speciální typy rovnic

1. Pro diferenciální rovnici

$$xy' = -\arccos y \sqrt{1-y^2},$$

nalezněte

(i) všechna maximální řešení,

(ii) všechna maximální řešení splňující $y(\pi) = 0$.

Řešení:

(i) Nejprve si všimněme, že zadaná rovnice degeneruje pro $x = 0$ a že na celé reálné ose máme dvě stacionární řešení $y \equiv \pm 1$. Zbylá řešení budeme hledat metodou separace proměnných převedením zadané diferenciální rovnice do tvaru

$$y' = f(x)g(y),$$

kde $f(x) = \frac{1}{x}$, $g(y) = -\arccos y \sqrt{1-y^2}$. Rovnice má smysl pro x z intervalů $I_1 = (-\infty, 0)$ a $I_2 = (0, +\infty)$. Funkce g je spojitá a nenulová na intervalu $J = (-1, 1)$.

Spočteme primitivní funkce

$$F(x) \stackrel{\text{def}}{=} \int f(x) dx = \int \frac{1}{x} dx = \ln(c|x|), \quad c > 0,$$

$$G(y) \stackrel{\text{def}}{=} \int \frac{1}{g(y)} dy = \int \frac{-1}{\arccos y \sqrt{1-y^2}} dy = \left| \begin{array}{l} t = \arccos y \\ dt = \frac{-1}{\sqrt{1-y^2}} dy \end{array} \right| = \int \frac{1}{t} dt = \ln|t| = \ln(\arccos y),$$

kde v posledním výrazu nepíšeme absolutní hodnotu argumentu logaritmu, neboť $\arccos y > 0$ pro $y \in (-1, 1)$.

Rovnost primitivních funkcí

$$\ln(\arccos y) = \ln(c|x|),$$

je ekvivalentní

$$\arccos y = c|x|.$$

Protože levá strana nabývá hodnot z intervalu $(0, \pi)$ dostáváme podmínky

$$x > 0 \implies cx \in (0, \pi) \iff x \in \left(0, \frac{\pi}{c}\right),$$

$$x < 0 \implies -cx \in (0, \pi) \iff x \in \left(-\frac{\pi}{c}, 0\right).$$

Na těchto intervalech potom máme netriviální řešení $y(x) = \cos(cx)$, kde jsme využili sudosti funkce $\cos$. Tato řešení lze slepit v počátku (vzpomeňte si, že původní rovnici má smysl uvažovat pro všechna $x \in \mathbb{R}$). Navíc je možné v krajních bodech intervalů $\left(0, \frac{\pi}{c}\right)$, $\left(-\frac{\pi}{c}, 0\right)$ napojovat získaná řešení na stacionární řešení $y \equiv \pm 1$.

Všechna maximální řešení potom tedy jsou ($c > 0$)

$$y(x) = \pm 1, \quad x \in \mathbb{R}$$

$$y(x) = \begin{cases} -1, & x \in (-\infty, -\frac{\pi}{c}] , \\ \cos(cx), & x \in (-\frac{\pi}{c}, \frac{\pi}{c}) , \\ -1, & x \in [\frac{\pi}{c}, +\infty) , \end{cases}$$

$$y(x) = \begin{cases} -1, & x \in (-\infty, -\frac{\pi}{c}] , \\ \cos(cx), & x \in (-\frac{\pi}{c}, 0) , \\ 1, & x \in [0, +\infty) , \end{cases}$$

$$y(x) = \begin{cases} 1, & x \in (-\infty, 0] , \\ \cos(cx), & x \in (0, \frac{\pi}{c}) , \\ -1, & x \in [\frac{\pi}{c}, +\infty) . \end{cases}$$

- (ii) Všimněme si nejdřív, že stacionární řešení $y \equiv \pm 1$ nemůžou splňovat počáteční podmínku $y(\pi) = 0$. Hledejme proto hodnotu konstanty $c > 0$, pro kterou bude netriviální řešení splňovat počáteční podmínku

$$0 = y(\pi) = \cos(c\pi) \implies c = \frac{1}{2},$$

neboť musí platit $\pi \in (0, \frac{\pi}{c})$.

Maximální řešení splňující počáteční podmínku $y(\pi) = 0$ tedy jsou

$$y(x) = \begin{cases} -1, & x \in (-\infty, -2\pi] , \\ \cos(\frac{x}{2}), & x \in (-2\pi, 2\pi) , \\ -1, & x \in [2\pi, +\infty) , \end{cases}$$

$$y(x) = \begin{cases} 1, & x \in (-\infty, 0] , \\ \cos(\frac{x}{2}), & x \in (0, 2\pi) , \\ -1, & x \in [2\pi, +\infty) . \end{cases}$$

2. Najděte maximální řešení počáteční úlohy

$$y^2 y' = x^2, \quad y(1) = 2.$$

Řešení: Jedná se o homogenní rovnici 1. řádu, která nikde nede degeneruje. Je-li $y \neq 0$, pak můžeme vydělit y^2 a získáme rovnici

$$y' = \frac{x^2}{y^2}. \quad (1)$$

Zavedeme $z = \frac{y}{x}$ pro $x \neq 0$, pak (1) přejde na rovnici se separovanými proměnnými

$$\begin{aligned} z'x + z &= z^{-2} \\ z' &= \frac{1}{x} \frac{1 - z^3}{z^2}. \end{aligned} \quad (2)$$

Vidíme, že $z(x) = 1$ je stacionární řešení, tj. $y(x) = x$, $x \in \mathbb{R}$. Pro $z(x) \neq 1$ platí

$$\int \frac{z^2}{1 - z^3} dz = -\frac{1}{3} \ln |1 - z^3| + c_1, \quad \int \frac{1}{x} dx = \ln |x| + c_2.$$

Řešení (2) tedy vyhovuje vztahu

$$\begin{aligned} -\frac{1}{3} \ln |1 - z^3(x)| &= \ln |x| + c \\ \ln |1 - z^3(x)| &= -3 \ln |x| - 3c \\ |1 - z^3(x)| &= e^{-3c} |x|^{-1} \\ \left| 1 - \left(\frac{y(x)}{x} \right)^3 \right| &= e^{-3c} |x|^{-3} \\ |x^3 - y^3(x)| &= e^{-3c} |x|^{-3} |x^3| \\ |x^3 - y^3(x)| &= e^{-3c} \\ y^3(x) &= x^3 \pm e^{-3c} \\ y(x) &= \sqrt[3]{x^3 + \alpha}, \quad \alpha = \pm e^{-3c}. \end{aligned}$$

Protože jsme uvažovali, že $y \neq 0$, můžeme se nyní pokusit slepit nalezená řešení v bodě $x = -\sqrt[3]{\alpha}$. To se nám ale nepovede, neboť

$$y'(x) = \frac{x^2}{\sqrt[3]{(x^3 + \alpha)^2}},$$

a vidíme, že derivace nemá v bodě $x = -\sqrt[3]{\alpha}$ konečnou hodnotu. Maximální řešení tedy dostáváme na intervalech $(-\infty, -\sqrt[3]{\alpha})$ a $(-\sqrt[3]{\alpha}, +\infty)$.

Jestliže $2 = y(1) = \sqrt[3]{1 + \alpha}$, pak $\alpha = 2^3 - 1 = 7$.

Závěr: Maximální řešení počáteční úlohy je

$$y = \sqrt[3]{x^3 + 7}, \quad x \in (-\sqrt[3]{7}, +\infty)$$

3. Najděte všechna maximální řešení rovnice

$$xyy' = 3x^2 - y^2.$$

Řešení: Jedná se o homogenní rovnici 1. řádu, která degeneruje v bodě $x = 0$.

Nechť dále $y, x \neq 0$, pak můžeme vydělit xy a získáme rovnici

$$y' = \frac{3x^2 - y^2}{xy}. \quad (3)$$

Položíme $z = \frac{y}{x}$, pak (3) přejde na rovnici se separovanými proměnnými

$$\begin{aligned} z'x + z &= \frac{3 - y^2/x^2}{y/x} = \frac{3 - z^2}{z} \\ z' &= \frac{1}{x} \frac{3 - 2z^2}{z}. \end{aligned} \quad (4)$$

Vidíme, že $z = \pm\sqrt{\frac{3}{2}}$ jsou stacionární řešení, tj. $y = \pm\sqrt{\frac{3}{2}}x$, $x \in \mathbb{R}$. Je-li nyní $z \neq \pm\sqrt{\frac{3}{2}}$, pak

$$\int \frac{z}{3 - 2z^2} dz = -\frac{1}{4} \ln |3 - 2z^2| + c_1, \quad \int \frac{1}{x} dx = \ln |x| + c_2.$$

Řešení (4) tedy vyhovuje vztahu

$$\begin{aligned}
 -\frac{1}{4} \ln |3 - 2z^2| &= \ln |x| + c \\
 \ln |3 - 2z^2| &= -4 \ln |x| - 4c \\
 |3 - 2z^2| &= |x|^{-4} e^{-4c} \\
 |3 - 2\left(\frac{y}{x}\right)^2| &= e^{-4c} |x|^{-4} \\
 |3x^2 - 2y^2| &= e^{-3c} |x|^{-4} |x^2| \\
 |3x^2 - 2y^2| &= e^{-3c} x^{-2} \\
 2y^2 &= 3x^2 \pm e^{-3c} x^{-2} = \frac{3x^4 + \alpha}{x^2}, \quad \alpha = \pm e^{-3c}.
 \end{aligned}$$

Levá strana je kladná, tudíž musí platit $3x^4 + \alpha > 0$. Je-li $\alpha \geq 0$, pak tato podmínka je prázdná. Je-li $\alpha < 0$, pak musí platit $|x| > \sqrt[4]{-\alpha/3}$, tedy

$$x \in (-\infty, -\sqrt[4]{-\alpha/3}) \vee x \in (\sqrt[4]{-\alpha/3}, \infty).$$

Konečně vidíme, že není možné v počátku navazovat řešení.

Závěr: Maximální řešení jsou tvaru

$$y = \pm \sqrt{\frac{3}{2}} x, \quad x \in \mathbb{R},$$

nebo

$$y = \pm \sqrt{\frac{3x^4 + \alpha}{2x^2}},$$

kde

$$\begin{aligned}
 x \in (-\infty, 0) \vee x \in (0, \infty) &\text{ pro } \alpha > 0 \text{ nebo} \\
 x \in (-\infty, -\sqrt[4]{-\alpha/3}) \vee x \in (\sqrt[4]{-\alpha/3}, \infty) &\text{ pro } \alpha < 0.
 \end{aligned}$$

4. Najděte všechna maximální řešení rovnice

$$x^2 y' + 2(\sqrt{y} + y) = 0.$$

Řešení: Nejprve si všimněme, že zadaná rovnice degeneruje pro $x = 0$ a že na celé reálné ose máme stacionární řešení $y \equiv 0$. Zbylá řešení budeme hledat převedením zadané diferenciální rovnice do tvaru Bernoulliho rovnice

$$y' + \frac{2}{x^2} y = -\frac{2}{x^2} \sqrt{y}, \quad (5)$$

kterou budeme řešit na množinách $(-\infty, 0) \times (0, +\infty)$ a $(0, +\infty) \times (0, +\infty)$. Položme $z := \sqrt{y}$. Rovnice (5) potom přejde do tvaru

$$z' + \frac{1}{x^2} z = -\frac{1}{x^2},$$

kterou vyřešíme pomocí integračního faktoru $e^{\int \frac{1}{x^2} dx} = e^{-\frac{1}{x}}$. Dostáváme

$$z(x) = -e^{\frac{1}{x}} \int e^{-\frac{1}{x}} \frac{1}{x^2} dx = -e^{\frac{1}{x}} (e^{-\frac{1}{x}} - c) = ce^{\frac{1}{x}} - 1.$$

Protože $z = \sqrt{y}$, dostáváme $y(x) = (ce^{\frac{1}{x}} - 1)^2$. Zároveň ovšem musí platit $z > 0$ (a tedy nutně $c > 0$), tj.

$$ce^{\frac{1}{x}} - 1 > 0, \quad \Longleftrightarrow \quad \frac{1}{x} > -\ln c. \quad (6)$$

Pro $x \in (0, +\infty)$:

- $c \in (0, 1)$: Podmínka (6) je ekvivalentní $x < -\frac{1}{\ln c}$, kde $-\frac{1}{\ln c} > 0$, a tedy $x \in (0, -\frac{1}{\ln c})$.
- $c \in [1, +\infty)$: Podmínka (6) je ekvivalentní $x > -\frac{1}{\ln c}$, kde $-\frac{1}{\ln c} < 0$, a tedy $x \in (0, +\infty)$.

Pro $x \in (-\infty, 0)$:

- $c \in (0, 1]$: Výraz $-\ln c$ na pravé straně podmínky (6) je kladný, a tedy $x \in \emptyset$.
- $c \in (1, +\infty)$: Podmínka (6) je ekvivalentní $x < -\frac{1}{\ln c}$, kde $-\frac{1}{\ln c} < 0$, a tedy $x \in (-\infty, -\frac{1}{\ln c})$.

Pro $x \rightarrow 0$ nalezené řešení nemá konečnou limitu, takže lepení řešení v počátku je vyloučené. V bodě $-\frac{1}{\ln c}$ ale lze slepit řešení se stacionárním.

Všechna maximální řešení tedy jsou

$$y(x) = 0, \quad x \in \mathbb{R},$$

$$y(x) = \begin{cases} \left(ce^{\frac{1}{x}} - 1\right)^2, & x \in (0, -\frac{1}{\ln c}), \\ 0, & x \in [-\frac{1}{\ln c}, +\infty), \end{cases} \quad c \in (0, 1),$$

$$y(x) = \left(ce^{\frac{1}{x}} - 1\right)^2, \quad x \in (0, +\infty), \quad c \in [1, +\infty),$$

$$y(x) = \begin{cases} \left(ce^{\frac{1}{x}} - 1\right)^2, & x \in (-\infty, -\frac{1}{\ln c}), \\ 0, & x \in [-\frac{1}{\ln c}, +\infty), \end{cases} \quad c \in (1, +\infty).$$

5. Najděte všechna maximální řešení rovnice

$$y' + (\cotg x) y = \frac{\cos x}{2y}.$$

Řešení: Jedná se o Bernoulliho rovnici, kterou budeme řešit na intervalech $(k\pi, (k+1)\pi)$, $k \in \mathbb{Z}$. Žádná stacionární řešení zřejmě neexistují. Po zavedení pomocné proměnné $z := y^2$ zadaná rovnice přechází do tvaru

$$z' + 2(\cotg x) z = \cos x,$$

kterou vyřešíme pomocí integračního faktoru $e^{\int 2 \cotg x \, dx} = e^{2 \ln |\sin x|} = \sin^2 x$. Dostáváme

$$z(x) = \frac{1}{\sin^2 x} \int \sin^2 x \cos x \, dx = \frac{1}{\sin^2 x} \left(\frac{\sin^3 x}{3} - \frac{c}{3} \right) = \frac{\sin^3 x - c}{3 \sin^2 x}.$$

Protože $z = y^2$, dostáváme $y(x) = \pm \sqrt{\frac{\sin^3 x - c}{3 \sin^2 x}}$. Zároveň ovšem musí platit $z > 0$, tj.

$$\sin^3 x - c > 0. \tag{7}$$

Pro $x \in (2k\pi, (2k+1)\pi)$, $k \in \mathbb{Z}$:

(Na těchto intervalech je $\sin x$ kladný.)

- $c \in (-\infty, 0]$: Nerovnost (7) je splněna pro všechna $x \in (2k\pi, (2k+1)\pi)$, $k \in \mathbb{Z}$.
- $c \in (0, 1)$: Nerovnost (7) je ekvivalentní podmínce $x \in (2k\pi + \arcsin(\sqrt[3]{c}), (2k+1)\pi - \arcsin(\sqrt[3]{c}))$, $k \in \mathbb{Z}$.
- $c \in [1, +\infty)$: Nerovnost (7) zřejmě nemůže být splněna.

Pro $x \in ((2k-1)\pi, 2k\pi)$, $k \in \mathbb{Z}$:

(Na těchto intervalech je $\sin x$ záporný.)

- $c \in (-\infty, -1)$: Nerovnost (7) je splněna pro všechna $x \in ((2k-1)\pi, 2k\pi)$, $k \in \mathbb{Z}$.
- $c \in [-1, 0)$: Nerovnost (7) je ekvivalentní podmínce $x \in ((2k-1)\pi, (2k-1)\pi - \arcsin(\sqrt[3]{c}))$, $k \in \mathbb{Z}$ nebo $x \in (2k\pi + \arcsin(\sqrt[3]{c}), 2k\pi)$, $k \in \mathbb{Z}$.
- $c \in [0, +\infty)$: Nerovnost (7) zřejmě nemůže být splněna.

Všechna maximální řešení jsou tedy dána předpisem

$$y(x) = \pm \sqrt{\frac{\sin^3 x - c}{3 \sin^2 x}},$$

kde pro $k \in \mathbb{Z}$

$$x \in (2k\pi, (2k+1)\pi),$$

$$c \in (-\infty, 0],$$

$$x \in (2k\pi + \arcsin(\sqrt[3]{c}), (2k+1)\pi - \arcsin(\sqrt[3]{c})),$$

$$c \in (0, 1),$$

$$x \in ((2k-1)\pi, 2k\pi),$$

$$c \in (-\infty, -1),$$

$$x \in ((2k-1)\pi, (2k-1)\pi - \arcsin(\sqrt[3]{c})) \vee x \in (2k\pi + \arcsin(\sqrt[3]{c}), 2k\pi),$$

$$c \in [-1, 0).$$